

Зінаїда Косицька

ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКІЙ
ВИТИНАНКИ

Монографія

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО

Зінаїда Косицька

ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ВИТИЩАНКИ

Київ
Видавництво ІМФЕ
2019

УДК 741.7+930.85:(477)“19/20”

K71

Головний редактор
академік НАН України *Ганна Скрипник*

Рецензенти
Валентина Борисенко, доктор історичних наук, професор
Ольга Коновалова, кандидат мистецтвознавства, доцент

Науковий керівник
Тетяна Кара-Васильєва, академік НАМ України, доктор мистецтвознавства,
професор

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України
(протокол № 8 від 20 червня 2019 р.)*

Косицька Зінаїда

K71 Історія української витинанки : [монографія] / [голов. ред. Г. Скрипник] НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2019. 318 с.

ISBN 978-966-02-8957-4

У монографії на багатому фактичному матеріалі представлено історію української витинанки (початок XIX – початок XXI ст.) та розглянуто джерела цього виду народної творчості. Уперше проаналізовано паперові ozdobi єврейського, кримськотатарського населення; визначено типові композиції розміщення витинанок у традиційному інтер'єрі сільського житла українців. Висвітлено традиційні та новітні прояви у творчості провідних народних майстрів, аматорів і професійних художників України.

Рекомендовано мистецтвознавцям, історикам, працівникам освіти, народним майстрам, аматорам, професійним художникам, усім, хто цікавиться історією декоративного мистецтва.

ISBN 978-966-02-8957-4

© ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2019

ПЕРЕДМОВА (Т. Кара-Васильєва)	7
ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан наукового дослідження теми	15
1.2. Аналіз джерел	40
<i>Висновки до першого розділу</i>	55
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ВИТИНАННЯ В УКРАЇНІ ВПРОДОВЖ XIX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ. ХУДОЖНІ ОСЕРЕДКИ	
2.1. Витоки українських витинанок	57
2.2. Основні етапи еволюції витинання в Україні впродовж XIX – початку XXI століття	65
2.3. Осередки витинання в Україні	88
2.3.1. Слобожанщина, Наддніпрянщина, Південь України	89
2.3.2. Поділля	101
2.3.3. Волинь, Галичина, Закарпаття	115
2.4. Українська витинанка останньої чверті XX – початку XXI століття	131
<i>Висновки до другого розділу</i>	155

ПЕРЕДМОВА (Т. Кара-Васильєва)	7
ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан наукового дослідження теми	15
1.2. Аналіз джерел	40
<i>Висновки до першого розділу</i>	55
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ВИТИНАННЯ В УКРАЇНІ ВПРОДОВЖ XIX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ. ХУДОЖНІ ОСЕРЕДКИ	
2.1. Витоки українських витинанок	57
2.2. Основні етапи еволюції витинання в Україні впродовж XIX – початку XXI століття	65
2.3. Осередки витинання в Україні	88
2.3.1. Слобожанщина, Наддніпрянщина, Південь України ..	89
2.3.2. Поділля	101
2.3.3. Волинь, Галичина, Закарпаття	115
2.4. Українська витинанка останньої чверті XX – початку XXI століття	131
<i>Висновки до другого розділу</i>	155

РОЗДІЛ 3. ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ

ВИТИНАНОК УКРАЇНИ

3.1. Матеріал, техніка, засоби художньої виразності.	156
3.2. Класифікація народних витинанок	161
3.3. Композиційні особливості народних витинанок.	164
3.3.1. Розеткові форми	165
3.3.2. Ромбічні, квадратні форми	174
3.3.3. Варіанти мотиву «вазон»	177
3.4. Колорит паперових хатніх оздоб	182
3.5. Спільні й відмінні ознаки паперових оздоб різних регіонів	187
3.6. Художньо-функціональна роль витинанок у традиційному інтер'єрі	195
<i>Висновки до третього розділу</i>	209

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОСТІ ПРОВІДНИХ МИТЦІВ

ВИТИНАННЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ТРАДИЦІЇ, НОВАЦІЇ

4.1. Майстри традиційного витинання.	212
4.2. Новації в авторській витинанці	236
<i>Висновки до четвертого розділу</i>	259

ВИСНОВКИ	260
--------------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.	266
--	-----

СЛОВНИК СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ.	305
--------------------------------------	-----

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ	311
-----------------------------	-----

SUMMARY	313
-------------------	-----

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ.	319
----------------------------	-----

Книга Зінаїди Косицької, яку читач тримає в руках, присвячена одному з найцікавіших видів декоративного мистецтва – витинанкам, що генетично закорінені в народному побуті й залишили яскравий слід в історії української культури, активно впливали на трансформацію культурних традицій.

Перед Новим роком у школах, дитячих садках, у вітринах магазинів можна побачити новорічні витинанки. Мов білі сніжинки, вкривають вони своїм мереживом вікна, створюючи враження зимової заметілі. Усі ми в дитинстві охоче брали ножиці й витинали з паперу різноманітні казкові узори, не знаючи, що це один із найпоширеніших видів народного мистецтва з власною технологією виготовлення, давньою історією, особливими орнаментальними мотивами. І навіть окремі села, такі як Саїнка на Вінниччині або Петриківка на Дніпропетровщині, уславилися своїми визначними творами, видатними майстрами.

Зінаїда Косицька – учасниця багатьох українських і міжнародних виставок витинанки, численних художніх проєктів, пленерів, що дає можливість їй бути глибоко обізнаною з новітніми тенденціями світового мистецького процесу. Саме поєднання фаху художника-практика та вдумливого дослідника дає плідні й ціка-

ві результати. Знання особливостей технології вирізування з паперу, основ її композиційних рішень допомагає Зінаїді Косицькій аналізувати витинанку ніби зсередини, у той же час погляд мистецтвознавця, аналітика дозволяє об'єктивно розглянути художні процеси, що відбуваються в царині цього виду мистецтва. Саме тому такою важливою є професійна думка і гострий аналітичний погляд дослідниці, цілком довіряєш їй в оцінці художніх явищ, характеристиці творчих особистостей, аналізі конкретних творів митців, тож і читач зацікавлено переглядатиме цю монографію «Історія української витинанки».

Аналітичний погляд дає змогу авторці книги наскрізно простежити шлях розвитку хатніх паперових оздоб, відзначити цілісність цього виду народної творчості та його багатогранність як складової декоративного мистецтва України, виявити його витoki й специфіку еволюції, підкреслити трансформації та новаторство сучасних митців. Важливо, що розглядаючи різні паперові прикраси, їхні мотиви, регіональні відмінності, які становлять джерела формування української ментальності, З. Косицька підняла питання традицій і новаторства у сфері професійного опанування вирізування із паперу, переходу сучасних митців образотворчого мистецтва на відмінні від народного витинання принципи формотворення.

Сьогодні Зінаїда Косицька – кандидат мистецтвознавства, автор численних статей, глибоких аналітичних розділів, присвячених мистецтву витинанки, у колективних монографіях та «Історії декоративного мистецтва України». Водночас її майстер-класи приваблюють значне коло шанувальників і початківців у цьому виді народної творчості. З уважністю присутні споглядають, як її вмілі руки вирізують дивовижне паперове мереживо. Вона складає тонкий білий або різноколірний папір учетверо, увосьмеро, а то й більше, і в її вправних руках народжується чарівний, казковий світ. Тут ми бачимо фантастичні дерева, стрімких ластівок, замріяних ангелів, старовинні церкви. Усе це ніби оживає у її па-

перових роботах. Така на перший погляд легкість і вправність є наслідком наполегливої праці й художнього хисту. Для цього потрібний точний окомір, щоб була рівновага, ніщо не випадало й не переобтяжувало зображення, щоб зберігалася ажурність та водночас уся композиція була чіткою. Майстриня ножицями точно і впевнено торкається певних місць на папері, вирізаючи потрібні деталі майбутніх зображень. При цьому не користується зразком, а тримає малюнок у пам'яті. Ось чому щоразу витинанка виходить несподіваною, новою і неповторною.

Від того, як складено аркуш паперу, залежить і майбутня композиція задуманого твору. Якщо він складений лише вдвоє, то утворюється дзеркальне зображення з однією віссю симетрії, а якщо складений у чотири, вісім, шістнадцять складок, то створені фігури розміщуються колом за променевими осями складеного паперу.

Витинанки як ажурні прикраси з білого й кольорового паперу набули поширення із середини XIX ст. Перші згадки про них знаходимо у творах Г. Квітки-Основ'яненка, І. Тургенева, М. Коцюбинського. Виготовленням витинанок у дитинстві захоплювались М. Гоголь, художники І. Рєпін, Г. Нарбут та М. Добужинський.

Саме в середині XIX ст. в Україні помітно зростає культура оформлення сільського житла. На зміну курним хатам приходять будівлі з димарями. Стіни починають білити й прикрашати малюванням і витинанками. Виготовляли паперові прикраси найчастіше перед зимовими святами або навесні, коли, за звичаєм, білили стіни й поновлювали внутрішнє оздоблення хат. Залежно від призначення витинанки були від 4–6 до 40 сантиметрів: маленькі клеїли на вікна й рами, уздовж сволока, великі розміщували на стелі, стінах, грубі, печі, де вони утворювали орнаментальні композиції. Часто паперові прикраси доповнювали розписом, і тоді вони перетворювалися на цілі жанрові сцени. Вирізані витинанки приурочували до основних подій у житті селянина, і кожній відповідала певна традиційна композиція. До

жнив вирізали й клеїли «врожайну», на заручини – «заквітчану», яку потім змінювали на «весільну».

Упродовж багатьох років З. Косицька вивчає українську витинанку, з'ясовує її національну своєрідність, регіональні особливості поширених форм, мотивів, колористики, відзначаючи ті зміни художньо-стилістичних особливостей витинанок України, які відбулися від ХІХ до початку ХХІ ст. Важливим і цінним у монографії є те, що розглядаючи процеси еволюції української витинанки впродовж століття, З. Косицька відзначає і аналізує не лише традиційні, а й новаторські прояви у творчості народних майстрів, аматорів і професійних художників, які останнім часом дедалі активніше звертаються до цієї галузі. Вперше в українському мистецтвознавстві З. Косицька приділяє увагу роботам провідних професійних художників, таких як Л. Попова, К. Звіринський, Н. Сташкевич, І. Токарська, твори яких позначені яскравим новаторством, і які привнесли у витинанку своєрідне трактування форм і стилістики.

Важливою є постановка питання про своєрідну інтерпретацію таких стильових напрямків, як бароко, модерн, окреслено їхній вплив на стилістику творчості народних майстрів та інші галузі мистецтва – досліджено використання витинанки в поліграфії, зокрема, в оформленні дитячих книжок. До речі, сама З. Косицька з успіхом проілюструвала 5 видань, в яких основою художнього оформлення стали давні українські витинанки, переосмислені та практично втілені в індивідуальній творчій манері.

Авторка фіксує значний корпус прізвищ народних майстрів, уперше досліджує надбання в галузі вирізування з паперу серед інших національностей, що проживають на території України, їх взаємовплив і взаємозбагачення внаслідок спілкування впродовж століть. Сьогодні Зінаїда Косицька є найавторитетнішим фахівцем у галузі витинанки, що переконливо доводить ця монографія.

Тетяна Кара-Васильєва,
член-кореспондент НАМ України,
доктор мистецтвознавства, професор

Витинанки як паперові хатні оздоби були поширені в сільських і частково міських оселях України з другої половини XIX ст. до останньої третини XX ст. Їх виготовляли переважно перед великими святами. У кінці XIX ст. та першій половині XX ст. домінували орнаментальні схеми розміщення композицій, у подальші роки авторські пошуки спричинили яскраві трансформації образності витинанок, які дедалі частіше майстри виконували на зразок тематичних панно. Особливо цінно, що давня традиція вирізування в Україні не зникла, сучасні майстри в нових соціально-економічних умовах продовжують активно працювати в цій техніці, часто змінюючи стилістику, традиційні форми, наближуючи їх до естетики сучасного глядача.

Нині вивчення мистецтва витинанки вийшло на рівень розуміння його як виразника національної ідентичності, ґрунтовне вивчення теми було розпочато в 1980-х рр. На сьогодні про цей вид мистецтва здійснено лише дві наукові розвідки, одна з яких була тиражована в 1986 р.¹, утім, за минулі понад тридцять років вона стала вже бібліографічною рідкістю. Водночас у колекціях

¹ Станкевич М. Українські витинанки. Київ: Наукова думка, 1986. 120 с., іл.

українських і зарубіжних музеїв за останній час досліджено значний неопрацьований попередніми дослідниками матеріал, який висвітлює багато білих плям в історії поширення витинанок. Показово, що мистецтво витинанки до сьогодні вивчали лише в мистецтвознавчому аспекті, монодисциплінарно. Використання суміжних дисциплін, таких як етнологія, фольклористика, створює підґрунтя для аналізу додаткових, не менш важливих характеристик цього виду мистецтва, зокрема, розгляд локальних схем розміщення паперових виробів в інтер'єрі традиційного житла.

Представлені матеріали заповнюють наявні лакуни в історії витинання, демонструють загальну картину його розвитку за понад 100-літній період, створюють основу для об'єктивного розуміння загальної історії культури України та її важливої частини – декоративного мистецтва.

На сучасному етапі зміцнення незалежної Української держави й посилення інтересу до висвітлення питань, пов'язаних із народною творчістю, сприятиме усвідомленню особливостей національних традицій, специфіки українського мистецтва.

Саме тому необхідність роботи зумовлена недостатнім рівнем дослідження зазначеної теми, необхідністю висвітлення нових матеріалів з українського народного й авторського витинання та представлення його як цілісного явища в історії української культури, трансформованого сьогодні в один із найпоширеніших видів мистецтва.

Мета дослідження полягає у висвітленні історії розвитку мистецтва витинанки в Україні впродовж XIX – початку XXI ст. Розвідку здійснено на основі архівних, музейних, польових матеріалів та представленні цього виду народної творчості як цілісного й водночас багатогранного явища декоративного мистецтва України, у з'ясуванні його витоків, специфіки розвитку, характеристики художніх осередків, регіональних особливостей хатніх паперових оздоб, традицій та новацій у роботах народних майстрів, аматорів і професійних художників.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: з'ясування ступеню наукового опрацювання теми; аналіз джерельної бази дослідження; введення до наукового обігу даних про невідомі осередки, нових імен народних майстрів, аматорів та професійних художників; виявлення в авторських роботах традиційних і новаційних проявів; класифікація українських витинанок за композиційними рішеннями й техніками; характеристика загальних і локальних орнаментальних схем у традиційних інтер'єрах сільського житла; виявлення впливів на витинанки різних видів народного мистецтва, зокрема, вишивки, дереворізьблення, гончарства.

Територіальні межі розвідки включають майже всі державно-територіальні зони сучасної України, що зумовлено розташуванням осередків, у яких у досліджуваній період були поширені хатні паперові оздоби, а саме – Слобожанщину, Наддніпрянщину, Південь України, Полісся, Поділля, Галичину, Закарпаття, а також регіон Холмщини, що нині підпорядкований Польщі.

Хронологічні межі монографії охоплюють ХІХ – початок ХХІ ст., що пов'язано з основними етапами становлення та розвитку витинання в Україні.

Дослідження здійснено в межах планової теми відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтв Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, очолюваного академіком НАН України Ганною Скрипник.

Авторка висловлює щирю подяку за постійну підтримку науковому керівникові Тетяні Кара-Васильєвій і всьому колективу ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, зокрема, Тетяні Рудій, Олені Немкович, Галині Бондаренко, Людмилі Пономар, Дмитру Степовику, Олені Клименко, Зої Чегусовій, Наталі Студенець, Любові Бурковській, Галині Істоміній, Людмилі Сержант і, на жаль, уже покійній Юлії Смолій. Глибока подяка завідувачці Архівних наукових фондів, рукописів та фонописів Валентині Борисенко й

працівникам цього відділу, усім співробітникам видавничого відділу і його завідувачці Олені Щербак, а також колегам із наукової бібліотеки ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, якою керує Ольга Роєнко.

За безцінну допомогу в роботі з музейними експонатами авторка висловлює велику подяку дирекції та працівникам Національного музею українського народного декоративного мистецтва (м. Київ), Національного музею народної архітектури та побуту України (м. Київ), Національного музею історії України (м. Київ), Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства (м. Київ), Дніпропетровського національного історичного музею ім. Дмитра Яворницького, Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького, Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, Музею народної архітектури та побуту у Львові «Шевченківський гай», Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», Вінницького обласного краєзнавчого музею, Вінницького обласного центру народної творчості, Центру народної творчості м. Могилева-Подільського, Музею етнографії і народного мистецтва ім. Марії Руденко (м. Могилів-Подільський), Тульчинського краєзнавчого музею, Музею історії с. Тиманівка (Вінницької обл.), Літературно-меморіального музею Івана Франка (с. Криворівня Івано-Франківської обл.). Авторка особливо дякує зарубіжним колегам, насамперед, працівникам Краківського етнографічного музею ім. Северина Удзелі (Польща, власниці унікальної колекції витинанок Асі Петриченко й співробітникам Домодедовського історико-художнього музею, колективу Російського етнографічного музею (м. Санкт-Петербург, РФ), а також усім респондентам і кожному, хто сприяв виходу цієї книги у світ.

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукового дослідження теми

Вивчення українських витинанок розпочато побіжними згадками про паперові хатні оздоби наприкінці XIX – початку XX ст. Значною мірою це зумовлено проведенням крайових виставок у Тернополі (1887), Львові (1894), Коломиї (1909). Так, одну з перших рефлексій про поширення таких «*ozdób ścian*» зустрічаємо у виданні «*Katalog działu etnograficznego. Powszechna Wystawa Krajowa we Lwowie*»², у якому укладач і автор передмови Володимир Шухевич подає відомості про різні оселі, представлені на виставці, зокрема,

² *Katalog działu etnograficznego. Powszechna Wystawa Krajowa we Lwowie 1894 r. Lwow : Z drukarni i litografii Pillera i Spółki, 1894. S. 35.*

типове житло селянина-«гопніка» середнього достатку, інтер'єр якого прикрашено витинанками³. Про згадану оселю з «wicińcipuńti rariętkami» пише також Іван Франко в газеті «Kurjer Lwowski»⁴. Автор детально розповідає про експоновані в етнографічному павільйоні різноманітні «wzoty» з кольорового паперу, вказує на лакуни у вивченні етнографами «tych wycińań»⁵.

Від початку ХХ ст. публікації про витинанки з'являються частіше, це переважно розвідки, присвячені питанням мистецтва й етнографії України, у яких автори згадують і прикраси з паперу. Так, у 1905 р., про оздобу біля покуті на зразок квітів пише Володимир Бабенко у виданні «Етнографический очерк народного быта Екатеринославского края»⁶. На початку ХХ ст. паперові оздобу уважно вивчав Кость Широцький⁷, який, ще студентом з 1909 р. регулярно відвідував Подільську губернію і збирав цінний матеріал⁸. Згодом його напрацювання були опубліковані в монографії

³ Katalog działu etnograficznego... S. 12.

⁴ [Fr. I.] Dział etnograficzny na Wystawie. Kurjer Lwowski. Lwów, 1894. N 228. S. 2. Додамо, що саме в цьому номері газети ([Fr. I.] Dział etnograficzny na Wystawie. Kurjer Lwowski. Lwów, 1894. N 228, S. 1-3) автора статті не зазначено, однак усю серію статей у газеті під назвою «Dział etnograficzny na Wystawie» завершує допис, підписаний псевдонімом I. Fr. (Fr. I. Dział etnograficzny na Wystawie. Kurjer Lwowski. Lwów, 1894. N 235. S. 1). У той час Іван Франко був активним організатором оформлення етнографічного павільйону на виставці, спільно з В. Шухевичем він уклав «Katalog działu etnograficznego. Powszechna Wystawa Krajowa we Lwowie 1894 r.», про що йдеться в газеті «Kurjer Lwowski», № 159 (Katalog wystawy : [про видання «Katalog działu etnograficznego. Powszechna Wystawa Krajowa we Lwowie 1894 r.», укладене В. Шухевичем, І. Франко]. Kurjer Lwowski. Lwów, 1894. N 159. S. 1.). Імовірно, найактивніша допомога І. Франка під час складання каталогу стосувалася частини етнографічного відділу, в якій представлено книги з його власної бібліотеки («O użyczeniu życia tych mas ludowych daje wyobrażenie biblioteka etnograficzna, zebrana przez D-ra Iwana Franko» (Katalog działu etnograficznego... S. 3, 23).

⁵ [Fr. I.] Dział etnograficzny na Wystawie. Kurjer Lwowski. Lwów, 1894. N 233. S. 1.

⁶ Бабенко В. Етнографический очерк народного быта Екатеринославского края: Изд. Губернского земства к XIII Археологическому съезду (С 75-ю фототипиями, рис. и черт. в тексте). Екатеринослав : Типогр. губерн. земства, 1905. С. 26.

⁷ РЕМ, інв. № 2341-81/1-2, 2342-82/1-2, 2342-153/3, 2342/417, 2342/419, 2581-306, записи в інв. кн.

⁸ За дорученням Етнографічного відділення Російського музею (нині – РЕМ).

1914 р. «Очерки по истории декоративного искусства Украины. Т. 1. Художественное убранство украинского дома в его прошлом и настоящем»⁹. У книзі автор здійснив спробу комплексного аналізу образотворчих елементів українського інтер'єру та вперше в історичному аспекті дослідив різні види поліхромії в житловому будівництві України¹⁰. У цій розвідці К. Широцький уперше ввів до наукового обігу взірці подільських і херсонських паперових оздоб із зазначенням місцевих назв: «теремці», «фрески», «різки»¹¹. У виданні ним охарактеризовано й рукотворні та друковані шпалери «доморощених сільських декораторов посредством расписывания цветными узорами обыкновенных газетных листов» та принагідно згадано відповідні узори на стінах «из бумаги». Особливо важливо, що в книзі автор опублікував шість світлин із паперовими хатніми оздобами Херсонської та Подільської губерній¹².

У 1924 р. книга Євгена Франковського «Wycinanki i ich przeobrażenia» знайомить із творчістю тогочасних польських майстрів, із розвитком мистецтва вирізування в Польщі¹³. Хоча автор оминув увагою роботи місцевих українських митців, видання сприяло залученню до вивчення паперових оздоб ширшого кола інтелігенції. Важливо, що в книзі прослідковано розвиток мистецтва вирізування з паперу від художніх традицій країн Сходу – Китаю, Туреччини, Тунісу, Алжиру. Окремий розділ у дослідженні присвячено єврейським витинанкам.

Згадки про паперові оздоби в контексті декору подільських осель трапляються й у подальшому в книгах 1928 р. дослідниць

⁹ Широцький К. Очерки по истории декоративного искусства Украины. Т. 1. Художественное убранство украинского дома в его прошлом и настоящем. Киев : Типогр. С. В. Кульженко, 1914. Т. 1. 141 с.

¹⁰ Студенець Н. Традиційний стінопис Поділля: кінця XIX – першої половини XX століття. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ, 2010. С. 14.

¹¹ Широцький К. Очерки по истории... С. 124.

¹² Там само. С. 119, 123, 130.

¹³ Frankowski E. Wycinanki i ich przeobrażenia. Lwow : Nakładem Towarzystwa Ludoznawczego, 1924. 49 s.

настінних розписів Лизавети Левитської¹⁴ та Марії Щепотьєвої¹⁵. Так, Л. Левитська зазначила, що паперове оздоблення «дуже поширене по наших селах, як і в Польщі “wycinanki” й “papierianki”»¹⁶, і що «форми таких вирізаних із паперу квіток можна знайти й у стінних розписах»¹⁷. Важливе значення мають опубліковані зображення паперового декору, вирізаного місцевими народними майстрами. М. Щепотьєва у книзі «Розписи хат в с. Ходоровцях на Кам'янецьчині» також акцентує увагу на різноманітному декорі сільських жителів і згадує в загальному ряді оздоб з паперу¹⁸. Авторка зазначає, що в осередку намальовані на сволюку гілочки часто замінюють паперовими¹⁹, і додає, що «серйозними конкурентами» розписам є саме паперові квіти²⁰.

У книзі «Народное искусство подольских украинцев» Аркадій Зарембський згадує також про паперовий декор²¹, чим доповнює інформацію про поширення й побутування таких оздоб на Поділлі. Спробу детальнішого дослідження хатніх паперових оздоб у 1929 р. здійснила Ірина Гургула в статті «Витинанки» в часопису «Нова хата»²². Це була перша публікація, присвячена огляду лише витинанок. У ній авторка зупиняється на традиціях побутування

¹⁴ Левитська Л. А. Селянський стінний розпис на Поділлі: (Зінківський та Солобоковецький р.). Київ : Вид. Київського крайового сіль-госп. музею та П.П.П. виставки, 1928. 29 с., VI арк. : іл.; Студенець Н. В. Єлизавета Левитська: Життєпис, наукова і творча діяльність. Мистецтвознавчі записки / Мін-во культури України ; Нац. акад. кер. кадрів. Київ : Міленіум, 2014. Вип. 25. С. 229–235.

¹⁵ Щепотьєва М. О. Розписи хат в с. Ходоровцях на Кам'янецьчині / Всеукр. АН ; Зб. іст.-філол. відділу ; Кабінет укр. мистецтва. Київ : Київський Окрміт, 1928. 30 с., 6 табл.

¹⁶ Левитська Л. А. Селянський стінний розпис... С. 28.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Щепотьєва М. О. Розписи хат... С. 8.

¹⁹ Там само. С. 19.

²⁰ Там само. С. 30.

²¹ Зарембський А. Народное искусство подольских украинцев. Ленинград : Изд. Гос. рус. музея, 1928. С. 22.

²² Гургула І. Витинанки. *Нова хата*. Журнал для плетання домашньої культури. Львів, 1929. Ч. 10. С. 3–4.

паперових оздоб у західних областях, зокрема, неподалік м. Станіславова (нині м. Івано-Франківськ). У статті авторка повідомляє про плани науковців видати окреме дослідження на базі фондів Національного музею у Львові. Пізніше, у 1966 р., І. Гургула стисло розглядає витинанки в монографії «Народне мистецтво західних областей України»²³.

Про єврейські витинанки на території Польщі пише у виданні 1929 р. Гіза Франкльова «Єврейська витинанка в Польщі» (*Giza Franklowa «Wycinanka Żydowska w Polsce. Papierschnitte bei den Juden in Polen. Z 16 ilustracjami»*)²⁴. Досліджувану тему авторка продовжила у статті «Єврейська витинанка» («*Wycinanka Żydowska*») у науковому часопису «*Polska Sztuka Ludowa*»²⁵.

Перша українська книга-альбом «Настінні паперові прикраси Кам'янецьчини» про місцеві паперові оздоби вийшла 1930 р. в м. Кам'янці-Подільському, де паперовий декор у цей період набув особливого поширення та самобутності²⁶. Автор тексту – Володимир Гагенмейстер, директор Кам'янець-Подільської художньо-промислової профшколи (КПХППШ)²⁷. До збору експонатів були долучені викладачі-інструктори М. О. Корецький, М. К. Матвійів та учні школи, які зібрали основні етнографічні матеріали в довколишніх селах: Кізя, Ніверка, Стара Ушиця, Горайвка, смт Стара Ушиця та ін. (нині всі Кам'янець-Подільсько-

²³ Гургула І. В. Народне мистецтво західних областей України. Київ : Мистецтво, 1966. С. 69–70.

²⁴ Franklowa G. Wycinanka Żydowska w Polsce. Papierschnitte bei den Juden in Polen. Z 16 ilustracjami. Lwów : Nakładem Towarzystwa Ludoznawczego, 1929. 14 s., 16.

²⁵ Frenkel G. Wycinanka Żydowska. *Polska Sztuka Ludowa*. Warszawa, 1965. R 19. N 3. S. 135–146; Польська вчена Франкльова (Frenkel, Frankel) Гіза (1895–1984) у 1950 р. виїхала до Ізраїлю.

²⁶ Гагенмейстер В. Настінні паперові прикраси Кам'янецьчини. Кам'янець-Подільський : Видання Художньо-промислової профшколи, 1930. 7 с., 16 кол. табл.

²⁷ Божко Л. Викладання народного мистецтва в школі В. Гагенмейстера на Поділлі (1920–1930-ті роки). *Етнічна історія народів Європи*. Зб. наук. пр. Київ : Універс, 2008. Вип. 24. С. 70; Данилюк А. Шляхами України. Етнографічний нарис. Львів : Світ, 2003. С. 225.

Наукове видання

Зінаїда Косицька

**ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ВИТИНАНКИ**

Редактор-координатор
Олена Щербак

В авторській редакції

Комп'ютерна верстка
Олена Григоренко

Дизайн обкладинки
Олена Григоренко

На обкладинці використано фрагмент витинанки
Дарії Альонкіної «Магія писанкового мережива»
2017 р. Львів. Папір, вирізування.

Витвір було експоновано під час роботи Паризького книжкового салону «Livre Paris»
у 2018 р. (Приватна колекція. Підписна Корса, Сеул)

Підписано до друку 03.09.2019
Формат 60×84/16
Умов. друк. арк. . Обл.-вид. арк.

Адреса редакції: 01001 Київ-1,
вул. Грушевського, 4

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1831 від 07.06.2004